

I. KLJUČNE UGOTOVITVE IN SPLOŠNA PRIPOROČILA

(Maja Breznik, Silva Novljan, Aldo Milohnič)

Poudarek raziskave *Bralne kulture v novih razmerah založniške produkcije* je na knjigi kot predmetu splošne omike in znanja. **Nismo se zato ukvarjali z založništvom z ekonomskega vidika, temveč z vidika »bralnih kultur«.** Opazovali smo bralne navade, ki jih podpirajo in razvijajo slovenski založniki, in bralne navade, ki jih gojijo člani in članice slovenskih splošnih knjižnic. V raziskavi smo torej zajeli producente slovenske knjige in slovensko mrežo splošnih knjižnic: analizirali smo založniške programe iz leta 2000 in izposojajo istih knjig v splošnih knjižnicah naslednjega leta 2001.

Raziskovalci smo analizirali založniške programe in izposojajo v knjižnicah s **kategorijami, ki upoštevajo namembnost knjig, ne le vsebino.** Pomembno pri založništvu je namreč, da vse knjige niso namenjene vsem, temveč da je založništvo kot dejavnost razčlenjeno na »produksijske programe« kakor vse druge industrije. Vse naslove smo zato razdelili v 13 založniških programov: 1. knjige za otroke, 2. leksikoni, atlasi ipd., 3. učbeniki, 4. poljudni priročniki, 5. program leposlovja, 6. družboslovje in humanistika, 7. religija, 8. ekonomija, 9. pravo, 10. medicina, 11. matematika in naravoslovje, 12. tehnika, 13. umetnost. Takšen prijem doslej še ni bil uporabljen v Sloveniji, četudi je nujen za ocenjevanje založniške dejavnosti in bralnih navad.

MANJ ZAHTEVNE KNJIGE SO NAJBOLJ BRANE (TUDI) V KNJIŽNICAH

Glavna ugotovitev raziskave o bralnih navadah Slovencev in Slovenk ni presenečenje. Med člani in članicami slovenskih splošnih knjižnic je daleč najbolj priljubljeno branje manj zahtevnih knjig, se pravi, britanskih in ameriških *bestsellerjev*. Če, denimo, sodobno leposlovje z zbirkami *XX stoletje*, *Beletrina* in *Nova slovenska knjiga* dosega 0,5 izposoje na 100 prebivalcev, ima **nezahtevno leposlovje** (zbirke *Prvinski nagon*, *Labirint*, *Za lahko noč* in *Oddih*) 4,5 izposoj na 100 prebivalcev, se pravi, da **ima devetkrat več bralcev in bralk kakor sodobno leposlovje.** Samo en naslov, denimo, je imel v letu dni okoli 3000 bralcev in bralk, naslov iz sodobnega leposlovja pa okoli 400.

Ponudba knjižnic na splošno streže okusu svojih bralcev in bralk: na izposojevališče ima naslov iz sodobnega leposlovja povprečno 19 izvodov, naslov iz nezahtevnega leposlovja pa skoraj trikrat več, 48 izvodov. Dejansko to pomeni, da je nezahtevno leposlovje navzoče v vseh 256 izposojevališčih in v desetih bibliobusih s 608 postajališči, medtem ko kar 16 osrednjih knjižnic od vseh 60 (oziroma 56, če vse ljubljanske splošne knjižnice statistično obravnavamo kot eno samo združeno enoto, kakor smo naredili za potrebe te raziskave) ne premore celotne zbirke sodobnega leposlovja. Izposoja nezahtevnega leposlovja opozarja, da se knjižnice prilagajajo željam uporabnikov, tudi tistih, ki so razvili navado, da si »slabe« knjige izposodijo v knjižnici, »dobre« pa kupijo za domače knjižne police.

Ali založniki in knjižnice le strežejo okusu bralcev in bralk? Ali pa se okus bralcev in bralk poraja s ponudbo? Pričujoča raziskava je pokazala, da so vzroki za to stanje strukturni, prepleteni v gosto mrežo kapitalistične ekonomije, ki je svoji logiki podredila celo javne institucije.

Da bi namreč slovensko založništvo postalo »kulturna industrija«, je moralo najprej rešiti zadrego, s katero se, denimo, sooča knjigar, ko kupec zahteva določeno knjigo določenega avtorja, pa bi mu knjigar rad podtaknil kakšno drugo, če zahtevane nima na zalogi. Založništvo je moralo torej najprej zagotoviti, da postane njegov proizvod industrijski, nadomestljiv, se pravi, da eden proizvod postane zamenljiv z drugim. Prav to se je, prvič, zgodilo s šolskimi učbeniki, saj lahko v Sloveniji zdaj tako rekoč vsakdo izda učbenik; zelo so se v založništvu razmahnil, drugič, poljudni priročniki, ki so v osnovi industrijski, saj so knjige o negi sobnih rastlin ali domačih ljubljencev nadomestljive druga z drugo in hitro obrabljive; pomemben del založniške produkcije pa so postali tudi industrijski literarni izdelki, zlasti angleški in ameriški *bestsellerji*, ki po pisateljskih veščinah zelo spominjajo na nekdanji priljubljeni »doktor roman«. Skratka, »kulturna industrija« stremi, na eni strani, k čim večji homogenizaciji kulturnih dobrin, na drugi strani pa tudi zbija kvaliteto samega produkta, ki nezadržno pada, saj k industrijskemu izdelku sodi tudi to, da se čim hitreje obrabi.

MONOKULTURNOST ZALOŽNIŠKIH PROGRAMOV

Zdaj pa nekaj splošnih ugotovitev. Za slovensko založniško produkcijo iz leta 2000 velja, da sta jo obvladovali dve največji založbi *Mladinska knjiga* in *DZS*, ki sta izdali vsaka več kot 200 naslovov, tretja največja, *Družina* pa s 60 naslovi precej zaostaja za njima. Pri pregledu

založniških programov 10 največjih založb smo opazili pojav, ki smo ga imenovali **monokulturnost založniških programov** [cf. str. 41], saj vse založbe izrecno gojijo le prve štiri založniške programe: otroške knjige (zlasti *Mladinska knjiga*, *Karantanija* in *Učila*); leksikone; učbenike (zlasti *DZS*, *Modrijan*, *Rokus*, *Tehniška založba Slovenije*); in poljudne priročnike, kakšna pa deloma pokriva še leposlovje, na primer, *Mladinska knjiga*. Izjema je le *Cankarjeva založba*, ki s svojim programom seže prek prvih štirih programov vse do leposlovja in družboslovja in se trudi držati ravnovesje med založniškimi programi. Izjemi pa sta tudi *Mohorjeva družba Celje* in *Družina*, ki kot katoliški založbi izdajata pretežno naslove s področja religije.

Iz tega lahko vidimo, da večji slovenski založniki strogo držijo svoje založniške programe v okviru »komercialnih programov«, kjer je povpraševanje bolj ali manj zagotovljeno vnaprej kakor denimo pri učbenikih. Nagnjenost največjih slovenskih založnikov k monokulturnosti je verjetno racionalna izbira v ekonomskem smislu, z vidika krepitev bralnih kultur pa založbe ne prispevajo bistveno k dvigovanju bralnih kultur, če je večina knjižnih naslovov namenjenih »branju s prisilo« (šolsko čtivo, učbeniki ipd.), ostalo pa komercialnemu založništvu.

ODVISNOST SLOVENSKEGA ZALOŽNIŠTVA OD TUJIH ZALOŽNIŠKIH INDUSTRIJ

Ob pregledu celotne slovenske založniške produkcije iz leta 2000 smo ugotovili, da četrtnina vseh 3181 naslovov sodi na področje šolskih učbenikov, od 13% do 15% celotne produkcije imajo področja otroških knjig, poljudnih priročnikov, leposlovja ter družboslovja in humanistike, okoli 5% imata področji religije in umetnosti, le okoli 1% pa področja leksikonov, prava, medicine, matematike in naravoslovja ter tehnike [cf. str. 49]. Daleč največ prevodov je med otroškimi knjigami (61%) in poljudnimi priročniki (53%), kar kaže na **veliko odvisnost slovenskega založništva od tujih založniških industrij pri najbolje prodajanih programih** [cf. str. 52].

Protislovje teh razmerij je, da je odvisnost od tuje založniške ponudbe najvišja pri tistih programih, kjer niso potrebna zelo specializirana znanja. Najbrž ni sporno, da obstaja »ekonomska logika«, zakaj je npr. otroško slikanico ali poljudni priročnik lažje prevesti kakor na novo izdelati, a ta naravnost slovenskega založništva krati slovenskim avtorjem priložnost, da bi se lahko bolje uveljavili tudi na teh področjih. Večje sodelovanje slovenskih avtorjev na teh področjih bi vsekakor izboljšal ekonomski položaj slovenskih pisateljev in

pisateljic, ilustratorjev in ilustratork, pa tudi znanstvenikov in znanstvenic (ko gre za priročnike).

Ko smo pregledovali izposojno istih založniških programov v splošnih knjižnicah za leto 2001, smo ugotovili, da je največja povprečna izposoja na izvod pri programih za otroke in mladino ter leposlovja (okoli 4 izposoje na izvod). Okoli 3 imata programa učbenikov in poljudnih priročnikov, presenetljivo pa je, da podoben rezultat dosežeta tudi področji medicine ter matematike in naravoslovja, ki ju založniki nerado tiskajo, četudi so očitno zelo iskane knjige v knjižnicah. Po izposoji sledijo leksikoni in knjige o ekonomiji (okoli 2), malce manj brani sta področji prava in religije, okoli 1 izposojajo na izvod ali celo manj pa imajo knjige družboslovja in humanistike, tehnike in umetnosti [cf. str. 51].

KVANTITETA (IZPOSOJA) PREVLAĐUJE NAD KVALITETO (KAKOVOST BRANJA)

Knjižnice torej odlično poskrbijo za mlade bralce, tudi s knjižnično nabavo, saj so kupile povprečno 352 enot za otroke in mladino na izposojevališče. Člani in članice knjižnic naj bi bili tudi zagreti bralci leposlovja, a so knjižnice nabavile povprečno nekoliko manj kakor za mlade bralce, 240 enot na izposojevališče; od tega naših 27 naslovov manj zahtevne literature predstavlja kar petino vse nabave leposlovja ali povprečno 48 enot na izposojevališče. Za primerjavo: izmed 414 naslovov družboslovja in humanistike so knjižnice kupile 85 enot na izposojevališče. To so seveda le splošni kazalci za izposojevališča, dejansko pa je še slabše: **zahtevnejše leposlovje in strokovna literatura, tudi subvencionirani, nista dostopni v vseh izposojevališčih, niti ne v vseh osrednjih splošnih knjižnicah** [cf. str. 102,103]. Navadno sta programa na voljo v celoti le v dveh tretjinah splošnih knjižnic, tudi zato, ker osem območnih knjižnic prejema te naslove kot obvezni izvod. **Knjižnice torej z nabavo podpirajo branje manj zahtevnega leposlovja; ali z drugimi besedami: spodbujajo število izposoj, ne pa tudi kakovosti branja.** Zato se zastavlja vprašanje, ali je res poslanstvo knjižnic, da podpira konfekcijsko kulturo za množice ali pa naj zadovoljuje druge cilje. To bo vsekakor izziv prihodnje kulturne politike, a z raziskavo tudi ugotavljamo, da vprašanje bralne kulture zadeva ves proces produkcije, distribucije in konzumpcije hkrati, zato ga bodo lahko uspešno rešili le založniki, knjižničarji in kulturna administracija skupaj.

OBVEZNI IZVOD

Obvezni izvodi niso nadomestilo za nakup, so pa predvsem zagotovilo za dostopnost in za kritično vrednotenje ustvarjalnosti. Knjižnice niso pomembne le za uporabnika, ampak tudi za avtorja in založnika. Knjižnice nudijo bralcu in pisatelju prostor za eksperimentiranje in odkrivanje. Le malo posameznikov kupi knjigo neznanega avtorja, zlasti ne v trdi vezavi, preden je ne spozna v knjižnici: z izposojjo si avtor in založnik pridobita tudi popularnost.

Za morebitno odpravo obveznega izvoda za splošne knjižnice se zastavljata vsaj dve oviri: prvič, ne država ne lokalne skupnosti ne kažejo velike pripravljenosti za izboljšanje prirasta, in drugič, založniki ne poskrbijo, da bi knjižničarji lažje in hitreje prišli do informacij o novostih. Obe funkciji sedaj dobro opravlja obvezni izvod.

Raziskava je pokazala, da institucija obveznega izvoda trenutno zagotavlja, da so vsi knjižni naslovi zastopani enakomerno po Sloveniji. Z zmanjšanjem števila obveznih izvodov bi lahko ogrozili šibko jamstvo, da se vse knjige, tiskane v Sloveniji, distribuirajo enakomerno po vseh regijah. Ob ukinitvi institucije obveznega izvoda bi se nujno povečala tudi razlika med centrom in obrobjem, ker bi se dostopnost zahtevnejših naslovov v perifernih območnih knjižnicah še zmanjšala, zato **predlagamo, da se institucija obveznega izvoda ohrani v sedanji obliki.**

PRITISK NA KNJIŽNICE

Pri knjižnicah se nam zastavlja vprašanje, ali niso knjižnice nasilno potisnjene v vlogo distributerjev konfekcijske kulture za množice, ker se je doslej morda pretirano poudarjal dvig knjižnične izposoje v kvantitativnem smislu. **Izposoja je bila 1990, denimo, 4 izvode na prebivalca, leta 2001** pa se je dvignila že na **11 izvodov na prebivalca**: porast izložka (člani, obisk in izposoja) se je v 11 letih torej povečala za 199%, medtem ko se je porast vložka (prostor, zbirka in zaposleni) povečal le za 41%. Standardu se najbolj približata obseg knjižnega gradiva (87%) in izposoja (85%), ostali dejavniki – število zaposlenih, članstvo in prostor – pa močno zaostajajo (nekaj nad 60%). A kljub temu bi bili rezultati boljši če bi Ministrstvo za kulturo založnikom priznalo višjo povprečno ceno izvoda [*cf. str. 98*], kajti veliko večino (92%) knjig knjižnice nabavijo z nakupom [*cf. str. 102, 103*]. **Ti primerjalni podatki kažejo na velik pritisk na knjižnice**, zato ni presenetljivo, da so knjižnice postale

samodejni privesek zabavne industrije in so morale pozabiti na svoje poslanstvo kot javne institucije.

Člani in članice knjižnic so verjetno tisti potencial, ki še ni dovolj izrabljen: po standardu bi morale biti v knjižnicah včlanjeno 40% prebivalstva, a je bilo v letu 2001 včlanjenih le 24,38% prebivalcev, kar predstavlja le 61% predvidenega standarda [cf. str. 130]. Na zvišanje števila članov bi lahko vplivalo že znižanje ali celo ukinitve članarin (vsaj za najbolj ogrožene kategorije uporabnikov, denimo nezaposlene, upokojene itn.), kar pa ne bi bistveno vplivalo na ekonomsko stabilnost knjižnic, kajti v strukturi prihodkov članarine predstavljajo le 6,6% vseh prihodkov knjižnic [cf. str. 94,95]. Sicer pa se z raziskavo pridobljeni podatki o branosti založniških programov glede na kategorijo bralcev skladajo s tistimi iz raziskave *Knjiga in bralci IV*. Leposlovne knjige največ berejo upokojeni, po družboslovnih pa najbolj pogosto segajo študentje. Večje razlike med kategorijami članov so opazne pri izposoji učbenikov (izrazito odstopa tudi branje leposlovja pri upokojencih), pri drugih založniških programih pa so statistični kazalci dokaj uravnovešeni.

SUBVENCIJA NE VPLIVA NA KONČNO PRODAJNO CENO KNJIGE (PAČ PA ZAGOTAVLJA, DA ZAHTEVNEJŠE KNJIGE SPLOH IZHAJAJO)

V Sloveniji se je začel v 90. letih uporabljati izraz »kulturna industrija« kot sinonim za založniško produkcijo. A k temu lahko dodamo vsaj dva ugovora. Prvič, za tisti del založniške produkcije, kjer morda res gre za industrijo, se pravi, za velike in večje založbe, bi bil bolj ustrezen izraz »zabavna industrija«, saj so te založbe izrazito monokulturno usmerjene v produkcijo slikanic, poljudnih priročnikov, učbenikov, nezahtevnega leposlovja ipd. [Cf. *supra*.] Ugotovitev raziskave je tudi, da kar 42% programov leposlovja in družboslovja (381 naslovov od skupnih 917) nastane s pomočjo državnih subvencij. Vse zahtevnejše prevodno in izvirno leposlovje ter velik del družboslovja in humanistike financira država prek subvencij, ker ju »kulturna industrija« zavrača. Iz ankete založnikov, ki so dali podatke za 234 naslovov leposlovja in družboslovja, smo tudi ugotovili, da **so cene subvencioniranih in nesubvencioniranih izdaj primerljive**. Vse leposlovne knjige, bodisi subvencionirane bodisi nesubvencionirane, stanejo okoli 4800 SIT, vse knjige s področja družboslovja in humanistike pa okoli 4000 SIT. Iz tega bi torej lahko sklepali, da **subvencije ne zagotavljajo, da bi bile knjige dostopnejše ali cenejše za kupca, temveč subvencija dejansko šele omogoči, da se ti naslovi sploh tiskajo**, saj izhajajo v izjemno nizkih nakladah [cf. str. 56]. Ta ugotovitev je

pomembna, ker spodbija pogosti očitek, da državne subvencije s svojimi posegi rušijo naravno ravnovesje, ki ga vzpostavlja svobodni trg, ker v resnici vzdržujejo vsaj dva založniška programa, ki ju zabavna industrija zavrača. Poleg Ministrstva za kulturo založnike podpira tudi Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, npr. za izdajo učbenikov in strokovne literature, bodisi neposredno v obliki subvencij za knjige, ali pa prek financiranja raziskovalne dejavnosti. Vsaj za slovensko založništvo lahko torej rečemo, da koncepcija »kulturne industrije« vsekakor ni primeren model za razmišljanje o založniški produkciji. Ob tem lahko poudarimo tudi to, da je raziskava ovrgla še dve razširjeni prepričanji: prvič, raziskava spodbija pogosto stališče, da se subvencionirane knjige tiskajo za skladišča, saj je glede na pridobljene podatke prodajna uspešnost subvencioniranih in nesubvencioniranih naslovov primerljiva; in, drugič, tudi ne drži, da se subvencionirane knjige skladiščijo v knjižnicah, kljub temu, da izposoja teh knjig po pričakovanjih zaostaja za obratom manj zahtevnih, komercialnejših knjig [*cf. str. 57*].

Ker je družinska ali individualna poraba kulturnih dobrin omejena (tako v smislu kupne moči kakor tudi velikosti trga), je vredno razmisliti, kakšna naj bi bila ponudba. **Zlasti na področju založništva ni videti novih »tržnih niš«, ki bi lahko vplivale na dvig izjemno nizkih naklad**, razen pri izjemno nezahtevnem branju, **zato je toliko bolj pomembno, da se razvijajo kvalitetni knjižni programi kakor tudi kvalitetne izdaje**. Ker pa tovrstni razvoj verjetno ne bo zgrabila zabavna industrija, je nujno, da ga spodbuja kulturna politika.

PREDNOSTI FIKSNIH CEN KNJIG

Inštrument za spodbujanje prodaje knjižnih naslovov, ki ga ima na voljo preudarna kulturna politika, je tudi vpeljava fiksnih (enotnih) cen knjig. Države, ki so odpravile fiksne cene za knjigo, so navadno opazile pojav koncentracije založništva in knjigotrštva. Svojo moč in tržni delež so povečale večje knjigarniške mreže, ki so lahko ponudile večje popuste za knjige, v resni nevarnosti pa so se znašle individualne knjigarne v manjših mestih, ki niso mogle konkurirati večjim knjigarniškim verigam ali megaknjigarnam. Pri tem velja opozoriti, da opisani procesi ne vplivajo le na ponudbo, ki se koncentrira v večjih krajih in na večjih prodajnih mestih, temveč sistem distribucije in knjižne ponudbe vpliva tudi na produkcijo samo. Velike knjigarne z visokimi stroški morajo namreč dati prednost knjižnim naslovom, ki vzbudijo hitro povpraševanje in živahen promet, ne morejo pa si privoščiti naslovov, ki bi v knjigarni čakali na nenadejano zanimanje [*cf. str. 28*].

Zato **predlagamo, da se vpelje sistem oblikovanja fiksnih cen za knjigo**, ki bi veljale za vso Slovenijo. V raziskovalnem poročilu so, poleg tukaj omenjenih, navedeni še številni drugi razlogi za vpeljavo fiksne cene, denimo dostopnost knjig za vse prebivalce in prebivalke Slovenije pod enakimi pogoji, zlasti pa je fiksna cena ugodna za spodbujanje manjših knjigarn in razvejene knjigarniške mreže. Knjigotrštvo zdaj že velja za »kulturno dejavnost« (ki je kot taka prepoznana in spodbujana tudi s strani Ministrstva za kulturo), fiksna cena pa bi omogočila učinkovito uveljavljanje tega načela. O uvedbi fiksnih cen kot *uzanc*, ne kot *zakona*, trenutno razpravljajo člani GZS, se pravi velike in večje slovenske založbe. K temu bi dodali opozorilo, da uvedba fiksnih cen ne bi smela potekati na način diktata velikih založb, temveč bi morala upoštevati tudi pripombe manjših založnikov, ki so izjemno pomembni pri izdajanju zahtevnih literarnih in strokovnih naslovov.

NAKLADA IN PRODAJA

Ali sploh lahko govorimo o »kulturni industriji«, če poznamo podatke o nakladah in prodanih izvodih? V raziskavi so obdelani le naslovi iz založniških programov leposlovja ter družboslovja in humanistike, ki sta naročnika posebej zanimala [*cf. str. 53 in naprej*]. Zato bodo naslednji podatki veljali le za ta založniška programa. Sredinska vrednost mediana je za naklade nesubvencioniranih naslovov gospodarskih družb s področja leposlovja 1530 izvodov, za subvencionirane izvode negospodarskih organizacij pa 672. Vse subvencionirane izdaje s področja družboslovja in humanistike imajo sredinsko vrednost mediana za naklado okoli 500 izvodov, nesubvencionirani naslovi gospodarskih družb pa celo 1180 naslovov.

Kako pa je s prodajo teh naklad? Mediana prodaje nesubvencioniranih naslovov gospodarskih družb, med katerimi je manj zahtevna literatura, je 865 izvodov, mediana prodaje subvencioniranih naslovov ne glede na tip založbe pa je okoli 300 izvodov. Od teh izvodov splošne knjižnice povprečno odkupijo 220 izvodov nesubvencioniranih naslovov gospodarskih družb, pri subvencioniranih naslovih pa odkupijo povprečno 169 izvodov od gospodarskih družb in le 98 izvodov od negospodarskih družb.

Mediana prodaje nesubvencioniranih naslovov gospodarskih družb s področja družboslovja in humanistike je 745, splošne knjižnice pa odkupijo povprečno 110 izvodov; mediana prodaje subvencioniranih naslovov je okoli 200 izvodov ne glede na tip založbe, splošne knjižnice pa odkupijo okoli 80 izvodov. Založniki torej lahko računajo, da bodo v enem letu po izdaji

naslova prodali približno polovico naklade, od četrte do polovice vseh prodanih izvodov pa bodo prodali splošnim knjižnicam. Seveda pa odkup splošnih knjižnic ne predstavlja vsega odkupa javnih knjižnic, saj v raziskavi nismo upoštevali šolskih in univerzitetnih knjižnic, ki še povečajo delež knjižničarskega odkupa. Iz teh podatkov lahko izpeljemo sklep, da **nizke naklade in majhne prodaje kažejo na krhkost »založniške industrije«, če kaj takega sploh obstaja, visoki deleži knjižničnega odkupa, številne državne subvencije in, nenazadnje, tudi polovični DDV pa na veliko odvisnost založništva od države.**

Podatki iz raziskave kažejo, da je na založniških programih leposlovja ter družboslovja in humanistike leta 2000 izšlo 917 naslovov, za 381 naslovov so ministrstva odobrila subvencije. Z drugimi besedami, najmanj 42% vseh leposlovnih in družboslovno-humanističnih knjig izide s pomočjo državne subvencije.

Primerjanje podatkov o številu založb in knjižnih izdaj omogoča sklep, da je **približno 80% "založb" to le "na papirju", kajti letno izdajo le od 1 do največ 3 naslovov.** Po drugi strani pa **polovico vseh naslovov izda le 40 založnikov**, ki sicer tiskajo 16 in več naslovov letno [cf. str. 39]. Ti podatki spodbijajo podmeno, da je pri nas mogoče govoriti o založniški "industriji" v pravem pomenu besede, oziroma o založništvu kot pomembnem delu "kulturne industrije". Če 80% vseh "založb" ne zmore spraviti na trg več kot tri knjige letno, bi prej lahko govorili o *rokodelstvu*: proizvajalec je še vedno v "predindustrijskem" razmerju do objekta produkcije, ki nima značilnih lastnosti množične produkcije.

VELIKOST IN STATUS ZALOŽB vs. NAKLADE IN CENE

Pa so gospodarske družbe učinkovitejše od negospodarskih organizacij, zavodov ali društev? Oba tipa založb je mogoče primerjati le pri subvencioniranih izdajah, saj so nesubvencionirani naslovi gospodarskih družb žanrsko specifični: pri leposlovju gre pogosto za manj zahtevne knjige, pri družboslovju in humanistiki pa za knjižne naslove nacionalnega pomena, kakršni sta *Ilustrirana zgodovina Slovencev* in *Slovenska slovnica*. Pri subvencioniranih naslovih pa so društva in zavodi celo uspešnejši: pogosto prodajajo knjige po nižji ceni kakor gospodarske družbe in so zato njihove knjige bolj dostopne za kupce. Prodajo prav toliko ali celo več izvodov posameznega naslova kakor gospodarske družbe, četudi splošne knjižnice odkupijo manj izvodov na naslov od manjših založb, se pravi, od zavodov ali društev, kakor od večjih gospodarskih družb. Splošni pogoji so torej bolj kruti za **manjše neprofitne založbe, a znajo**

pri subvencioniranemu programu premagovati ovire uspešneje kakor gospodarske družbe.

Iz tega seveda ne smemo izpeljati napačnega sklepa, da morda zaradi tega ne potrebujemo večjih in gospodarsko močnejših založniških hiš. Dejstvo je, da le velike založniške družbe lahko izdajajo zelo zahtevne, finančno in časovno intenzivne knjižne projekte, denimo slovarje, enciklopedične izdaje itn. Če bi se v tako zahtevne projekte spustile npr. manjše neprofitne založbe (denimo iz nekdanje skupine "Indeks"), bi to lahko ogrozilo njihove utečene programe, ali celo ekonomsko in kadrovske stabilnost teh založb.

Pri tem ne smemo prezreti fenomena pomembne založniške dejavnosti visokošolskih inštitucij in raziskovalnih inštitutov. Podatki namreč kažejo, da je med 66 založbami, ki natisnejo več kot 10 knjig letno, celo 17 (ali približno četrtnina) fakultet in inštitutov. Če k temu deležu založb, ki delujejo pri fakultetah in inštitutih prištejemo še "netipične" založbe (denimo Klinični center, muzeje ipd.), se njihov delež poveča na tretjino [cf. str. 40 in 159]. Ta del domačega založniškega spektra bi terjal posebno analizo, saj kaže znake posebne kategorije založniških subjektov ("akademiških založb"), ki imajo, vsaj glede na število naslovov, pomembno mesto v slovenskem založništvu.

IZPOSOJA IN NAKUP SE NE IZKLJUČUJETA

Če zaokrožimo sklepe raziskave *Bralne kulture v novih razmerah založniške produkcije*, bi rekli, da bi bila založništvo in knjigotrštvo verjetno bolj uspešna, če bi razmišljala o sebi kot o kulturni dejavnosti, ne pa kot o industriji. S pomočjo knjižničarjev jim ne bi smelo primanjkovati kupcev v knjigarnah, saj je znano [cf. str. 19], da isti **ljudje, ki si sposojajo knjige v knjižnici, jih tudi kupujejo v knjigarnah**: ti dve rabi knjig sta zelo odvisni druga od druge, ne pa izključujoči, o čemer se zmotno piše v medijih. Iz tega pa bi lahko izpeljali sklep, da bi bilo tedaj založništvo tudi ekonomsko uspešnejše.

Z vidika razvijanja bralnih kultur sta založništvo in knjižničarstvo siamska dvojčka: če gre slabo enemu, se to vidi tudi pri drugemu. Knjižnice lahko ponudijo bralcem in bralkam le program, ki ga dobijo od založnikov. Tega dejstva knjižnice ne morejo spremeniti ob vseh svojih naporih: zato **je ob morebitni slabi založniški ponudbi slaba tudi ponudba knjižnic**. Zato nazadnje priporočamo redno spremljanje založniške dejavnosti po založniških

programih; takšna klasifikacija ponuja boljši pregled nad založniško dejavnostjo, ker upošteva »namembnost« knjižnih naslovov, ne le vsebine, pa tudi boljše spremljanje knjižnične izposoje. Dosežke tega metodološkega prijema, ki smo ga preizkusili v pričujoči raziskavi, predstavljamo v naslednjih poglavjih, najprej o bralnih kulturah in založništvu (Maja Breznik), potem pa še o bralnih kulturah in knjižničarstvu (Silva Novljan).